

DVA GOSPODINA NA OBALI

roman

MIHAEL KELMAJER

Preveo s nemačkog
Nikola B. Cvetković

■ Laguna ■

Naslov originala

Michael Köhlmeier

ZWEI HERREN AM STRAND. ROMAN

Copyright © Carl Hanser Verlag München 2014

Translation copyright © za srpsko izdanje 2015, LAGUNA

Za Mihela Krigera

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Mali čovek: „Imam kišobran.“

„Lep je tvoj kišobran, velik je.“

Mali čovek: „Ali ne pada kiša.“

„Tačno. Imaš kišobran jer može da se desi da počne da pada kiša. Čini se da će početi da pada. Pogledaj ove crne oblake!“

Mali čovek: „Ako počne da pada neću da otvorim kišobran.“

„Zašto? Bićeš mokar, a kišobran može da te zaštiti od vode, a ako budeš bio mokar, možeš i da nazebeš.“

Mali čovek: „Neću da otvorim kišobran jer je nov.“

„Bojiš se da bi mogao da se pokvari?“

Mali čovek: „Ako ga ne otvorim, neće se pokvariti.“

„Tu si u pravu. Ali si onda mogao i da ga ostaviš kod kuće.“

Mali čovek: „Kada ga ostavim kod kuće, ljudi me pitaju zar nemam kišobran.“

Monika Helfer, *Bar u prirodi*

Prvi deo

1.

Za Božić 1931. godine, oko podneva – tako mi je pričao moj otac – na stepenicama kuće u Sedamdesetoj ulici sever, broj 119, na Menhetnu, u Njujorku, pojavio se posetilac. Želeo je da poseti gospodina Vinstona Čerčila, koji je tu privremeno boravio kod svog rođaka.

Posetilac nije bio najavljen, personal ga nije poznao, ni batler, kao ni bolničarka, a činjenica da je tvrdio da je on Čarli Čaplin učinila je da u njihovim očima izgleda kao opasan ludak. Pripretili su mu policijom, a batler pred kraj čak i musketom braun bes, koja nije bila upotrebljiva, već je visila na zidu u hodniku kao uspomena na Rat za nezavisnost. Tek kada je čovek savio šake u obliku trube ispred usta i uzviknuo koliko ga grlo nosi – ali nije bio previše glasan – kroz prorez između vrata i rama, u kojem je njegovo koleno bilo zaglavljeno, uzvikujući: „Vinstone, Vinstone, ja sam, Čarli, tu sam, Vinstone. Došao sam!“, a Čerčil, čija soba se na sreću nalazila u prizemlju, uzvratilo, sa svoje strane, koliko god glasno je mogao – tih dana nije

bio previše glasan – „Glad tidings you bring!“* – pustili su ga da uđe u kuću.

Čerčil je sedeo u krevetu. Na krilu je imao dasku kao neku vrstu podloge za pisanje, u ruci listove ispisanе rukom, penkala i drvene bojice. U jednom čošku se nalazio veliki štafelaj i sto pun tuba, četkica, flašica, tegli. Pored jastuka, naslagane knjige. Gornji deo tela mu je bio go, sa bandažiranim levim ramenom i levim delom grudi, ruka i vrat žučkasti od krvi koja je samo obrisana.

Čaplin se seća: „Suze su mu kapljale iz očiju.“

Deset dana pre toga Čerčil je imao saobraćajnu nezgodu. Krenuo je – što nije uobičajeno za njega – peške i sam Sedamdeset šestom ulicom, tog iznenađujuće blagog zimskog prepodneva, dospeo do Pete avenije i tu hteo da pređe ulicu da bi se prošetao kroz Central park i u Muzeju nacionalne istorije sreo svog starog prijatelja i savetnika za finansijska pitanja Bernarda Baruha. Obojica su, to je već duže planirano i odlagano, htela da vide *Zvezdu Indije*, najveći safir na svetu, i da nakon toga večeraju u Baruhovom apartmanu. Udubljen u razmišljanje, pogledao je nadesno, kako je to uobičajeno u Engleskoj, spustio jedno stopalo na kolovoz i istog trena ga je udario automobil i bacio na trotoar. Teško je povredo rame, lice, kuk i levu butinu. Vozač automobila, električar italijanskog porekla, prvi mu je pritekao u pomoć; on je i pozvao hitnu pomoć. Čerčil je prebačen u obližnju bolnicu Lenoks hil, gde je i pored njegovih protesta zadržan nedelju dana. Lekari su dodatno dijagnosticirali potres mozga, njegov centar za ravnotežu bio je poremećen, na izvesno vreme je izgubio i vid, a i nekoliko puta je povraćao.

* Radosne vesti donosite! (Prim. prev.)

Zahvaljujući indiskreciji jednog od bolničara, štampa je doznala za slučaj. Pošto su lekari odbili da daju bilo kakve izjave, novinari su se osvetili tako što su objavljivali razne izmišljotine. Tako se u *Njujork tajmsu* moglo pročitati da je Čerčilovo stanje dobro i da iz bolničkog kreveta zahvaljuje električaru iz Napulja koji se s dužnom pažnjom pobrinuo da ga smesti u bolnicu, sledećeg dana je u *Vol strit žurnalu* pisalo da se Čerčil bori za život, a *Njujork žurnal* je čak nagađao da i ako nekadašnji ministar preživi, više nikada neće biti u stanju da hoda, a najverovatnije neće moći ni da govori, u svakom slučaju, njegova politička karijera je završena. Novine i radio-stanice iz celog sveta prenele su te vesti; u Londonu je vestminsterski dekan pozvao na molitvu za Čerčilovo zdravlje u tamošnjoj katedrali.

Čaplin se u tom trenutku zatekao u Velikoj Britaniji. Posle engleske premijere *City Lights**, u londonskom Dominion teatru, krajem februara je sa svojom pratnjom proputovao Evropom, posetio Berlin, Minhen, Veneciju, Beč, Pariz, spustio se atlantskom obalom u automobilu sve do Akvitanije, da bi se u južnoj Francuskoj sreo sa svojim bratom Sidnijem i nagovorio ga da im se pridruži. Ukcrali su se u luksuzni italijanski parobrod *Augustus* i prešli u Alžir, gde ih je dočekalo desetak prijatelja s kojima su u konvoju moćnih teretnih vozila prošli severnom Afrikom.

Te godine su se Čerčil i Čaplin već dva puta sreli: u Londonu, posle filmske premijere – toga se Čaplin nerado seća – i u septembru, više ili manje slučajno, u Bijaricu. I bili su u prilici da sami razgovaraju, o čemu nikada ništa

* *Svetla velegrada*. (Prim. prev.)

nisu govorili – što je posebno znatizeljne engleske novinare teralo na najrazličitije spekulacije. Dobronamerni su pisali da su se dogovorili o zajedničkom filmskom projektu, dok su drugi tvrdili da su umetnik i političar upleteni u sumnjive berzanske poslove, a zlobni da se radi o jevrejskoj zaveri. Neko vreme su trač strane engleskih novina bile pune napisa o vezi ovog čudnog para, ali ničeg „ozbiljnog“ nije bilo u tim tekstovima. Protagonisti su se izgleda jedan drugom zakleli da nikome ne saopšte ništa o svojim šetnjama i razgovorima.

I Čerčil je te godine dosta proputovao, boravio je i u Nemačkoj i u Francuskoj. Jesen je proveo kod kuće u Čarvelu, u svom letnjakovcu, okruženom poljima Vilda, „u najboljem raspoloženju“ kako je pisao arhitekti Filipu Tildenu; i pored toga što se činilo da je njegova politička karijera došla do samog kraja, pošto se posvađao sa vođama konzervativne partije i posle oktobarskih izbora nije bio predviđen ni za kakvu funkciju. „Nameravam da zaradim mnogo para kao pisac“, pisao je – čovek kao da čuje njegov naredbodavni ton – „tu leži moj dar i određenje. Ući ću u istoriju kao poznati pisac, ne kao političar.“ Istina je da je u to doba, imao je četrdeset osam godina, najveći deo njegovih prihoda dolazio od pisanja kolumni i tekstova u novinama i časopisima po celom svetu i od tantijema od njegovih knjiga (između ostalih *Svetska kriza*, četvortomna istorija rata 1914–1918, i *Moj rani život*, njegova sećanja iz mladosti, obe knjige su bile bestseleri). Sada je imao novu temu: život svog pretka Džona Čerčila, prvog vojvode od Marlboroa, kome je početkom 18. veka pošlo za rukom da ujedini sve evropske sile protiv hegemonističke politike francuskog kralja Luja XIV. Njegov mladalački san

je bio da rehabilituje vojvodu koji je pao u nemilost. Kada je Čerčil u decembru krenuo za Ameriku, već je izdiktirao i korigovao dve stotine strana buduće knjige.

Čaplin je hteo da tokom Božića ostane u Londonu, a da se posle Nove godine vrati u toplu Kaliforniju. U novinama se moglo pročitati da filmska zvezda planira božićnu žurku za decu bez roditelja u školi Hanvel, gde je i sam proveo gorke i tužne godine svog detinjstva. Posetio je školu i bio dirnut ljubavlju s kojom su ga dečaci i devojčice dočekali – „ne kao holivudsku zvezdu, već kao jednog od njih“, kako je – ovo je bilo tačno – saopštio jednom reporteru. Kada je saznao za Čerčilovu nezgodu, otkazao je božićnu proslavu i rezervisao mesto u brodu za Njujork.

Čaplin je bio nepoverljiv spram horor vesti. Iz sopstvenog iskustva je znao kakvoj sorti pripadaju novinari i koliko ih raduje da nanese bol slavnima tako što će širiti laži. Nije mnogo brinuo za Čerčilov život, čak se nije brinuo ni za Čerčilovo fizičko zdravlje. Ali je bio zabrinut za njegovo duhovno stanje.

Sve ovo sam saznao od svog oca.

2.

Moj otac je kao dete sreo i Čaplina i Čerčila, obojicu u našem malom gradu, obojicu u isto vreme; primećili su ga i razgovarali s njim, pohvalili ga. Vrlo rado ću o tome kasnije pisati. Moj otac je u svojoj mladosti i tokom odrastanja živeo uz ova svoja dva uzora; sasvim lako je mogao da zamisli da postane klovn, kao i državnik. Postao je činovnik, komunalac za nadgledanje pijaca, kontrolisao je mleko na obližnjim seoskim dobrima, uzimao uzorke piva i utvrđivao sadržaj šećera u šećernoj repi.

Posle smrti moje majke, moj otac i ja smo živeli sami i daleko od prijatelja. Ostajali bismo da sedimo, nepokretni za kuhinjskim stolom, kada bi neko pozvonio na vrata našeg stana. Obavljali smo dnevne obaveze, kao mašina čiji zadatak je bio da proizvodi melanholiiju. (Moj prvi celovečernji program imao je naslov *Melanholična mašina*: muškarac obavlja svoje kućne poslove i sve radi

naopako, svoj izraz lica sam ukrao od Bastera Kitona, publika je vrištala od smeha.) Onda je moj otac počeo da pije i od početka je pio mnogo. Na kraju sam ga jednom onesvešćenog odneo do kreveta i skinuo mu kaput, sako i cipele. Za doručkom sam mu saopštio da nemam želju da dalje živim. Plakao je i prestao da pije.

Moj otac je posle mature hteo da studira, rat ga je omeo i sada je želeo da nadoknadi propušteno. Čerčil je svoje najteže dane prebrodio tako što je pisao biografiju prvog vojvode od Marlboroa; moj otac je želeo da sebe – i mene – spase tako što je pisao Čerčilovu biografiju. Upravo sam bio došao iz škole kada je s tim otpočeo. Dopustio mi je da učestvujem u njegovom radu i objasnio mi svoju nameru. Kada je neki čovek veoma tužan, rekao je, preporučljivo je da nađe nešto što će ga udaljiti od njega samog. Ima obdarenih osoba koje uspevaju da se prave kao da su neko drugi; gledaju sebe i odmahuju glavom ili klimaju njome, uzimaju sebe za ozbiljno, ali ne previše; na taj način im polazi za rukom da bez posledica prevaziđu tugu. Ali najveći broj ljudi uvek je okrenut sebi, gleda u sebe i samo sebe, što nije čudno kada je čovek ono što jeste. Takve osobe ne mogu da se prave da su neko drugi i ne ostaje im ništa drugo do da postave nekog drugog na svoje mesto. A to nije toliko teško. To najbolje uspeva kada se prepričava nečiji tuđ život. Čerčil je prepričao život prvog vojvode od Marlboroa, a on će prepričati Čerčilov život.

U to vreme je učio engleski; mogao je dobro da ga čita i dobro da ga piše, nikada ga nije dobro govorio. Prekinuo je svoj posao činovnika i počeo da čita i uči, čitao bi do duboko u noć; čitao je dok bih se ja igrao, čitao je dok sam radio svoje domaće zadatke, čitao je dok sam kuvao

i dok sam sipao supu u naše tanjire, učio je dok je vešao oprani veš i dok ga je peglao. Nije ga zanimala nikakva akademska titula, ali je na kraju svog života raspolagao takvim poznavanjem istorije da bi pred takvim znanjem veliki broj profesora istorije zapao u nelagodu.

U našem gradu je bilo više pozorišta i bioskopa negoli u drugim mestima, i svuda su se prikazivale vesele stvari. Moj otac je smatrao da su on i njegov sin suviše usamljeni i da se premalo smeju. Predložio je da dva puta nedeljno idemo u pozorište ili bioskop. Gledao sam svoj prvi Čaplinov film – *Limelight** – i svoje prve klovnove: Afreda Smaldinija, Arminija Rotstajna alijas Habakuka, i nezaboravnog Čarlija Rivela. Zanimali su me klovnovi, moj otac je rekao da je klovn poštovanja vredan poziv. Nabavio mi je knjige sa biografijama poznatih komičara i sa skečevima i osnovama pantomime, i probao sam da ih imitiram. Provodili smo lepe večeri. On bi mi pričao šta je pročitao i šta namerava da piše, a ja sam mu pokazivao šta mi se dopada kod komičara. Smejao se mojim klovnovskim tačkama kao nikada do tada. Obojica smo se mnogo smejali u to doba. Mogao sam da zamislim da jednom, kad odrastem, napišem biografiju Čarlija Čaplina, kao što je on – već više godina – pisao biografiju Vinstona Čerčila.

Postao sam profesor istorije i književnosti u mojoj gimnaziji. Vikendima sam nastupao kao komičar, prvo zajedno sa svojim kolegama, potom sâm, kasnije, kada sam odustao od svog poziva profesora u gimnaziji i posvetio se komičarskom poslu, zajedno sa jednom velikom lutkom.

* *Svetla pozornice.* (Prim. prev.)

* * *

U jesen 1974. godine moj otac je učestvovao u Ahenu na simpozijumu povodom sto godina od rođenja Vinstona Čerčila. U skupštini grada je sedeo u publici kada je Vilijam Not – „*The very private Private Secretary to a very prime Prime Minister*“* – na bini davao intervju novinaru i Čerčilovom biografu Sebastijanu Hafneru. Po završetku manifestacije – koja se održavala u istoj sali u kojoj je Čerčil 1956. godine primio Nagradu „Karlo Veliki“ – moj otac je, neupadljivog izgleda i ekstrovertan, uhvatio podruku svedoka istorije i oslovio ga na školskom engleskom. Očigledno su pitanja koja mu je postavio bila toliko originalna da ne samo da su se gospodinu Notu dopala već ga je sledećeg dana pozvao da zajedno ručaju i nakon toga zajedno odu u šetnju.

Iz tog susreta se izrodila međusobna prepiska koja je nedeljno iznosila dve do tri pisane strane, a neretko i po deset strana, i koja je trajala deset godina, sve do smrti Vilijama Nota.

Gomilu papira (preko hiljadu strana), sve sa nekoliko fotokopiranih dokumenata, predao sam *Čerčilovom arhivskom centru* u Kembridžu, gde od ponedeljka do petka, između devet i sedamnaest časova, može da se pregleda.

* Najpoverljiviji lični sekretar najvećeg premijera. (Prim. prev.)

3.

Postojao je razlog što Čaplin i Čerčil nikome, čak ni najbližim prijateljima, nisu poverili šta su razgovarali tokom šetnji („talk-walks“*, kako ih je Čaplin zvao, „duck-walk-talks“, kako ih je korpulentni Čerčil samoironično nazivao), jer je tema bila: dobrovoljna smrt.

Druge stvari ih nisu interesovale. Malo je bilo stvari u kojima su se njihova interesovanja poklapala i o mnogo me su imali dijametralno suprotne stavove. Preskakali su učtive floskule, skraćivali razgovor tako što su ono lično, što se nije odnosilo na temu, preskakali, i nastavljali tamo gde su svoju razmenu misli prekinuli pre nekoliko meseci, ponekad i posle nekoliko godina. Razmatrali su motive i tehnike kako sebi oduzeti život, diskutovali o peristazi i ambijentu poslednjih dana i sati poznatih samoubica – Vinsenta van Goga, Seneke, Ludviga II Bavarskog, lorda Litltona, Hanibala ili Džeka Londona (koga je Čaplin lično

upoznao i koji mu je dao ideju za *Zlatnu groznicu*) i analizirali svoje sopstvene aktuelne dileme, upoređujući ih sa pomenutim primerima. Obojica su bili svesni da im je potrebna uteha; žalili su se svojim bližnjima kako – obojica su bili skloni patosu i depresiji – celog života traže utehu. (Na obostrano iznenađenje konstatovali su kako je svaki od njih, nezavisno od drugoga, nameravao da napiše po jedan kraći esej o ovom pojmu. T. S. Eliot ih je pozvao da pišu o toj temi. Poznati engleski pesnik, i sam mučen depresijama, planirao je da u svom časopisu *Krajterion* objavi abecedu utehe, prilozi Čaplina i Čerčila bili bi objavljeni jedan za drugim. Iz nekog razloga od toga nije bilo ništa.)

Već posle svog prvog susreta odlučili su da se bar jednom godišnje susretnu i da bar dva sata šetaju. Nisu bili neki veliki šetači, a prirodu, sa njenim pticama, cvećem, šumovima i bojama, primećivali su tek kad bi im bila potrebna – Čaplin kada je njeno dejstvo pred kamera ma prikazivao na licu skitnice, Čerčil kada bi u Čartvelu oblikovao baštu, kao da je ona bila trodimenzionalna, svim čulima dostupna slika, dakle njegovih ruku delo. Tokom svojih šetnji prisiljavali su se da obraćaju pažnju na prirodu i da je prihvataju kao stanje kojem nije potrebno njihovo delanje ili ocena; pri čemu – to su sami sebi priznavali, napola zabavljeni, a drugim delom iznenađeni – nisu želeli da artikulišu šta stvarno podrazumevaju pod prirodom. Jednom, tokom šetnje uskim, strmim puteljkom kroz bregove Malibua, zastali su pred jednim žbunom koji je bio bogato okićen crvenim plodovima. Pošto ni jedan od njih ni posle nekoliko minuta ništa nije rekao, Čaplin je upitao šta je razlog njihovog koncentrisanog ćutanja. Čerčil je odgovorio – neprijatnost. Čaplin

* Šetnja uz priču; geganje uz priču – aluzija na hod „korpulentnog Čerčila“. (Prim. prev.)

je filozofski rekao da je pred njima još dug put. Na šta se Čerčil okrenuo i pogledao breg prošaran suvom travom, koji su prešli, ponovo se okrenuo, pogledao napred i prokomentarisao: „Ovo je naš put! Samo da bih oslabio vašu metaforu.“ – Metafore čovek može da koristi samo ako se ne radi o nečem bitnom.

Uteha, govorili su, ako treba da deluje i traje, mora da bude isplanirana – ne drugačije nego kao neki zahtev u *House of Common** ili gradnja bazena, ne drugačije od pripreme za neki film. Kvalitet plana zavisi od metode njegove izrade. Oni su sebi naredili – da, naredili! – metodu koja eliminiše sve patetično, sentimentalno, moralno, depresivno, ucenjivačko, fatalističko i beskorisno, religiozno i šokantno. U stvari, njima je polazilo za rukom da o sebi i mogućem samoubistvu govore kao da se raspravlja o trećoj osobi koja nije prisutna i čije misli i sudbina ih više interesuju sa naučne i estetske strane nego iz sažaljenja za nju samu. Čerčil je kasnije primetio, prisećajući se tih rasprava, da su tokom njihovih razgovora dominirale pasivne konstrukcije – nisu on i njegov prijatelj *pregovarali*, već „je pregovarano“, nisu oni *bili* zainteresovani iz naučnih razloga, već je „interesovanje bilo probuđeno“, nisu oni *osećali* sažaljenje, već je „sažaljenje bilo predmet rasprave“. Čaplin je njihove stavove sveo na formulu: „Otresito do prosvetljenja.“

Ti razgovori su često bili zabavni, veoma zabavni. Ali nisu bili s namerom zabavni. Ponekad bi bili plodonosni: scena iz *City Lights* u kojoj bogati čovek sebi stavlja omču oko vrata, a na drugom kraju kanapa je pričvršćen veliki kamen, koji namerava da gurne u vodu, od čega skitnica

* Donji dom Britanskog parlamenta. (Prim. prev.)

(*Tramp*) bezuspešno pokušava da ga odvrati, što se završava tako što skitnica sam pada u vodu – tu scenu su zajedno smislili, a tada su se poznavali tek nekoliko časova.

Čaplinu su, dakle, bila poznata Čerčilova tmurna duhovna stanja bezizlaznosti, koja su mu se iznova vraćala – „crni pas“, kako Samjuel Džonson naziva tog bastarda probuđenog pogrešnim impulsima i poremećene moždane hemije. Znao je da Čerčil, u stilu britanskog fatalizma, uvek iznova ulazi u kavez te bestije, a da prethodno ne preduzme mere protiv toga; da ga ta životinja spopadne s leđa i retoričara za samo nekoliko časova pretvara u mucavca, koji uskoro zna samo za jedan pojam i koji je u stanju da izgovara samo jednosložne reči. Ni sa kim, čak ni sa svojim lekarima, Čerčil nije opširno i iskreno razgovarao o ovoj svojoj patnji.

Čerčil je, sa svoje strane, bio upoznat sa stanjima straha koja su najvećeg od svih filmskih umetnika spopadala u danima i nedeljama po završetku nekog filma, koja su ga mesila, koja su ga ponekad dovodila do gubitka moći govora i strmoglavljivala u osećaj potpune bezvrednosti. Obojica nisu mnogo marila za filozofiju, posebno za onu nemačku, ali su delili Ničeovo mišljenje da je pomisao na samoubistvo jako sredstvo utehe, uz pomoć kojeg su neki preživeli mnoge teške noći; iako ni jedan od njih nije mogao da navede mesto gde je to zapisano.

Da to najradikalnije sredstvo utehe ne bi jednom preostalo kao jedino, Čerčil i Čaplin su odlučili da se uvek iznova sastaju; jer ako je postojao neko ko je onog drugog mogao da odvrati sa tog puta, onda je to bio on ili on.